Отряд бүрддж гарлгын

1917 джилин февраль сарин революцла боссн сальки тер джилин октябрь сарла йоста галв сальки болдж кёдлв. Октябрьск социалистическ революцин дольган бәрдж эргсдж большго, күчтәгәр дегрдж, Салин теегис чигн бүркв. Бәйн Платовск станиц әкдәк үүмдж дольгалв. Хазгуд, хальмгуд, талин балгәнсас өрдж бәәрнсин үүс хойр әнәгрдж, нег негндән дурго, хойр үүр болдж салцхав. Нег халхдынь бәәчуд одмн толгъчта, нааднр нег халхдынь—угатынр болн фронтас иренсн салдемуд бәәсмн. Эн хойр нүүрин үүс бәәх дутман улм-улм, нег негндән бәәтн болдж, итклгән үүрцхав. Күн болгын өөрәнь сә хәәд, харедг болв. Дәәнә фронтас ирсн салдемуд угатынрг түүкрдж тедн: — Юн үүнд — тәэл чикән дөлилгдлж сунат? Ю күәлдж бәәнәт? Арәсәд бачуудас газринь бүзлдж авад, угатынр хоорндан хувагаад авчксн бәәнә — гидж келцхав.

Болв, үүнь үүгдн ингтл-тингтл бәәв. Станиц өмнк кептән одмн залач бәәв. Бәәчуд, мөрнә заводин өзүд хуучна йос чаньтър бәрдж әдлцхәв.

Октябрь сарин хуучар Платовск станиц фронтас Буденный Семен ирв. Тингэд түүнә чеелжнь дөрвн георгиевск кирс кеерүүдг билә. Станиц Буденныг олн күн медгг билә. Бийнь Буденный талин балгъснас ирж бәәрнсин болв чигн, хазгуд заагт иклгтә, тоомсрта күн болдж тоолдгг билә.

Платовск станицд ирсн өдрәсн авн Семен Буденный Советк йос тогтахар ик гидгәр шуудг кёдлв. Революционн Комитет гарлъх болдж шидлв. Модна үрн Сорокин тер комитетин ахлач болв. Намаг эргсн фронтовик — хальмгуд революционн комитет тал орцхав. Үүндүр сән йовдгд орв. Станиц деер социалистическ революцин улан тугг делсв.

Станицин одмн, бийн хазгуд, хальмгуд бас чигн әклдж, зуудж болшго, нооллаад орхар белн болцхав. Семен Буденный болн токтаси ревком хойр балчуд бийдән ик әг болдж ахиг үздж медцхәв.

Олн медгг, мөрнә заводин өзн Сарсинов нуувчинәр мөрнә герлгъдж, революционн уха-седкл зүүсн фронтовик салдемудла болн станичникүдлә нооллаад бийән белдв. Өрсин болн хальмгин шаджн—өздүдтән бичә гар күртн—гидж угатынрас әрв. Күүнә юмнд үлү нүд үзәж авхар седен күүг бурхн-тенгр цокх гив.

Тингджата, Салин теегар цагъччудин мөртә цергә әкдәк ирдг болв. Тенъ талас генерал-лейтенант Поповин отряд ирв. Бәәрн хазгуд полковник Гнилорыбовин отряд бүрдгдж гарв. Тер отрядт дәәнә әрдмтә, медрлгә үүс ирджг орцхав. Мөртә цергин күүдүг керг, үүл сәәнәр медгг медатә үүс олар йовцхав. Эн йосн күчтә чидлтә отрядмүд билә.

Цагъчудин отрядмүдиг генерал Попов цуглгъснь негүүдлә, Салин теегар бәәх большевикүдин революционн комитетлә нооллаад белн болджана гидж дарунь Платовск станицд әнъх ирв.

Платовск станицд әәмштә йовдл үзгдв. Цаг түүдл үүд цагъчудиг сөрг гдж көөх керг ирв. Тегәд, ревком станиц дәәлдджәх бәәдлтә бәәнә гидж зар тәвб. Советин дуудврар угатынр цуглан боцхав. Ревком тал 300 шаху күн, сән дурар хурджг ирв. Семен Буденный әклә революционн отряд гарлъж белдв. Бу-селм, мөрд, дәәнә зер-зев багъ бичә. Сән дурар отрядт ирджг орснь нүрглгдж, фронтас ирсн салдемудас бишнәжкнь, сургъуль-әрдм уга билә. Тиимснь шинәс сургъх керг-тә болв.

Фронтин үүс Буденныйд тер көдлмштнь нөвд болцхав. Дәәнә зер-зев сурдж Великокняжеск станицин көдлмчнр таа илгәв. Теди нөвд болад, Платовскин отряд сән кевәр бу, селмтә, зер-зевтә болв. Семен Михайлович Буденныг отрядин командирт сунъръв. Намаг йовгън харулин командир тәвб.

Ревкомд болсн күүндврт, станицд суудж керг уга, өөрә-тә өөмнс тосдж, Шар Булг гидг күүтр ордж дәәлдджәх гидж шидцхәв. Цаг түүнә Платовск станицин отрядмүд станицүр ордж аащцахна гидж, тәвсн харул зәнър авч ирв. Платовск улан партизанск отряд Шар Булг күүтрин захд ирәд, бәәх газран әәлдж зогсв. Цаг бичә үүр-әсн уга. Өкоп-пүк малтдж авад, ингәд-тингәд бәәрцвн. Партизанмуд окопинь амнд өө селм әгцдж өлддг-гиг сурцхав. Семен Михайлович Буденный отрядин салдемуд әрдж, тедниг сергәдж: — зуг бичә аатн, көвүд. Мөртә церг гарад ирхлә, өмнәс цуттан нинцатә кевәр хацхатн, хазгуд йовгън цергин халгъвд дурго болдмн, — гив.

— Семен Михайлович, төвкүүн бә, цагъчудиг сәәнәр цокхдн! — гидж партизанмуд хүүг өгцхәв.

Асхн шидр мөртә үүс үзгдцхәв. Генерал Поповин хазгудиг медгдж. Тедниг бүуглар хахла, теегин салдемудас ордж бүлцхав. Сөөнь дуусн учтл уга партизанмуд цагъчудин өмнәс халддж хөрвцгәх кецхәв. Өрлә, гентки цагъчудин отрядмүд партизанмудин бәәр архар, дәврв. Тедә түрүн дәврлгъ партизанмуд хәрү цоджг, көддж гаргъв. Улачуд цуттан нер-мөрнинь күчн-чидлинь медж нидг болцхав. Седклнь сергдж, өөрнь лемв. Цагъчудин мөртә церг гар бәрлддж дәәлддгт әймштә болдж медгдж йовсн, улан партизанмудг ти им әәмштә болдж тоолгдгнь түүнә хөөн гурв.

Нервчки цаг биткрснә хөөн, товшн дун гарв. Тингн гиткрснь, цагъчуд товмуд авч ирсн бәәдж. Тоньн сумн партизанск отрядин кевтсн газрт тусдг болв. Түрүн шинь авсн улс ухгдв. Цагъчудин товшн халгън улм күч авб. Баглъвнь тәвсн бийнь, б товар хан. Партизанмуд улм күүнәр газр малтдж, бүлццахв. Гентки, тов хадгаг уурад, цагъчуд мөртә цергәр хойрдад улачуд тал дәврв. Улан партизанмуд сүрд гиз уга, өөштә мөртә цергин өмнәс сумар цольгв. Улачуд дәәлддәндән шүүтчкәд, цагъчудин нег мөртә отрядд ирждг бийән әргдж гарад, ардаснь дәврсн болгъсн уга. Семен Михайлович Буденный әәсн уга, болв, бнгьгр гарх әмнә гарутъс-ас зулад, отрядан Соленое, Сухое гидг хойр күүтр тал гаргъв.

Платовск улан отрядин сөргәт шатрулчкад, цагъчуд Шар Булг күүтрт ирәд, кегчинь цус асхв. Большевикүд седклнь тусн күн гидж харлсан, күүтрин правлен тал авч ирәд, цокад, гүвдә, зәрмсинь алад зовав. Станицин джиртә Куняра гидг бөг, хойр партизан күү правлен тал авч ирв.

Цагъчудин офицер ордж ирәд, тер Куняра бөгнас: — Не, көгшн гә-р, чи эн улан бандитиргг бултулч-ч? — гидж сурв.

Куняра бөги омгта кевәр, буурл голгъгъсан деегнән кегъд, чаньтъ-ур хәрү өгв: — э, би бултулгав, улан дәәчиргг! Хатн! Үжлс әдджәх-шв — гив.

Галзурсн офицер пистүлән герәснь тач авн, бөвгг кеер дамдж хав. Дакад үлдән түүрч авад, улан гвардейцнрг чавчн.

Цагъчуд иим йовдл станицин олн улсиг нүдид үзүүлдкәгъд гаргъв; түүгәр олз дурсед үзгдж, өөштә тоолгдцхав. Цагъчудин офицемүд иим юм бәрдж авсн улстан үзүүлх гидж нег чигн күн саиджасн уга.

Шар-Булг күүтр авчкад, цагъчуд Платовск станиц тал дәврв. Партизанск отряд дәәлдн йовдж, станицин үлдәдж гарцхав, цагъчудт күч күрдг чидл татудв. Цагъчуд Платовск станиц авхлан, бәрдж авсн улан партизанмүдт болн Советин чледт өөмкәсн давуаергт уга зовлнта йовдл үзүүлв. Теднә Советин ахлач Сорокин алгдв.

Малаглр цокклн, үлдәр чавчгън, бүуглар халгън — тонь таерв. Алгдсн улсин хувц-хунринь өөцклад авчкв.

Милиционер Долгополов, поштин голгъчл хойрог цагъчуд станицас авч гарад, шамин тос деернь асхад, гал өгәд, әмдәр шатав.

Дегд авртл угатър балчуд, талдан балгъсдас ирджг бәәрнсин гарутъриг дәәлдж даджрв.

Угатя Балданов Василий, Болдырев хойраг сүр болтлнь цокчкад, хадж алцхав. Станицас 300 шаху күү хадж алх болдж шидв. Тедниг цуттагъ-инь сарад орулдж хаагъад, бр цаатн харул тәвдж, хәәлдж хадгъвв. Тедниг ахлар бәәхнг медджг авад, Семен Михайлович Буденный тедиә әймнь авч гархар седдж тоолв. Тернь ик гидг әбрмг йовдл бәәсмн. Сө чилдж йовсн цаг билә. Семен Михайлович Буденный цуттагъасиь зөргтә долан күү отрядас шүүдж авад, Платовск станиц орв. Тер көндә-ник да билә. Буденный тер улстаръан бүлдж, сала-сарггар йовв. Книги сальки, догшн хур хойр тедниг үзгдл уга йовлгъвд сән тусан күргв.

Правленд орлж ирәд, Семен Михайлович бийән бичә медүлтн, алхд шидчкен улсиг правленәс гаргъж авч ирта, күлцнъгъ кевәр күлятн гидж дәәчиргтә закв. Харджаси харул ирәд, үклд шидцкен улсиг әклә правленәс гаргъв. Түүнәньь, бички зуур гар бәрдсн халун поолдан болад, харулин зәрмнь алгдад, наадкснь әмдәр бәрдгд, алхд шидцкен улс алдржж сулдхр авъ. Теднә зәрмсиь харулин бу, селм авч зүүгъвд, түдл уга Буденный отрятд орцхав. Сансн кергән күцәчкәд, Семен Михайлович Буденный станиц ордж, цагъчуд дәәлхәр гарв. Үүнәс авн, долан бишь, Буденный зу күрсн, йосн иткалтә, отрядтә болв.

Тегәд үлү шуугаи угатъар, нөөрмү цагъчудин бу селмәсиь салгъв. Болв, зәрм цагъчудиь бу-селмән авад дәврв. Орәтдж дәврәд, цагъчуд нинцатә сөргәт кевәр чадсн уга. Цагъчуд гермүдәс гарч күүлдж тег ордж зуцхав. Цөөкн час болад, Платовск станиц бүклдн улан партизанмудин гарт орв. Эн-диилвр Буденный отрядин түүрн диилвр билә.

Дәәнәс буладжк авсн олздмдн — товшн нег батарей болн әмалтә, хаазта зун мөрн болв гидж сонъсхла, Семен Михайлович сахлан әсджагъад — эн мадид мел дигтә юмн болн. Мөртә церг гаргъхмн гидж келв.

Буденнә отряд өөштәрән диилдж дарсн зәнър мел гал цәклсн мет шулуглар станицәр тарв.

Платовск станиц тал олн үүгәс салу-салу бәәхсен улан партизанск отрядмүд күүлдрж ирцхав. Ингәлан сән дурар орсн улс чигн хурцхав. Нег цөн дәәчиргтә би чигн ирүв. Шар Булгд дәәлддджәсн цагла, цагъчуд намаг кед бәрдж авла, болв, тедниг хаж алх цол болсн уга. Би булгдж үүгәгдә, әмд гарув. Семен Михайлович намаг мөртә отрядин зөводин командир тәвб. Тингәд Буденнә отряд товта, мөртә, йовгън — олн зүсн цергтә болв.

Платовск станиц хойр хонгт бәәгәлын, отрядан бел кедж авад, Семен Михайлович Буденный, партин Центральн Комитетин шиидр күчтәхәр седдж, төмр хаалгън Гашун гидг станц орхар отрядан белдв. Тер алин теегар дәәлдж йовсн улан партизанск отрядмүд цуттан хурдж ирх бәәсмн.

Буденнә отряд гарч йовх болхла, Платовск станицд ик гидг үүмән болв. Үүн болгъд отряд даххмб, аль ормдан үлдхмб гидж төртә күүндвр гарв. Зәрм бүлмүдиь хойр әнәгрр, өрәлнь отряд дахх болдж, өрәлнь—нуурглдж көгшд — станицдан үлдх болдж гарцхав. Бички күүндтә зәрм күүкд улс бас ормасн көндрштогъ-әр седв.

Отряд гарч йовх өдр, белн болад станиц дотр зогсчкн цагт, күүкд улсин ухань хүвәрдж одв. Теди әврәнь залус,ахир, дүүнрән бәрдж кинсәд, кенд мацгг хайджкмт? Цагъчуд маниг бршәх уга! Тапла йовцхаанавдн — гидж келдж уулыцхав.

Иим зовлнта юм үзәд, түүнд бәәсн улсин седкл үйдв. Мөртә отрядәс олн күн гер-бүлән бииләри авад йовнавдн гидж цергин толгъчас суурцхав.

Тингхаінь Семен Михайлович, отрядин командирмүд хурадж авад, хүүн кев. Удан зүткддж, өүткддж, сүүлднь даххар седснь цуттагъинь авад йовхар шиидцхәв.

Эн олн зүсн әмтсин диг-дара чиклдж олхар Гашун гидг станцд 10-ч цергин толгъач, ах командир үр К. Е. Ворошилов ирв. Ворошилов арви негн партизанск отрядас нег полк цергүр бүрдәх иштә ирв. Эн өөрнг күцәхәр отрядмүдиин командирмүд цуттан хурджг ирцхәв.

Нарнд өөрсн ногъан деер, төмр хаалгъин өөр, цуттан зергәд, ке сәәхн суущхав. Теднә хувц-хунринь болхла—олдсн учсрарнь йовдг гаг-биилә. Иим их хүүн өмнь болад үзгдә бәәсмн, шин хурсмн. Олн күүнд тер хүүн их сонь-сорвн юмн болджк тингнгд тоолгдла. Олн улс Ворошиловин нер өмнь сонъсдгнь сонъсв чигн, урднь үзәд үзгдә билә. Олн улс сонь-медж, 10-ч цергин толгъач-командующ ямаран бәәдлтә күн болхмб — гидж санцхав.

Өндр нургъта, хүрсх махлата нег күүнлә Ворошилов күүндн йовдж, партизанмуд тал ирв.

— Командующ, командующ... гидлдә әнд, тендәс шилтн.

— Ямаран командующ? — гидцхәв. — Э, тер, махлата, өндр күн!

— Шар сахлтай?

Э, тер! Терл мөн! Сахл уга ямаран командующ бәәх билә! — гицхәв.

Болв, шар сахата ик күн, тедждатеткүл, хот хол гарджг толгъач күн бәәдж. Ворошилов көк гимнастерктә, көк картузта, кинән кевәр арччкен хуучн госта, күчтә командир күүнд бәәдл уга билә. Түрүн авгтан бәәсн бәәдләрн олн күүгндав.

Ворошилов бички өөдм деер гарад, цуттагъинь әргүүдж хәлачкәд, кергиннь ах керг әкдж цәллгъв. Сәвр батар орасн бодгдата болхла, хугълдж хамхлгъ хату, болв, салгъдж хаяд, амрар хутълдж болхми гидж үлгүр келв. Тиншлә, эн салу-салу йовх отрядмүдиг цуттагъинь негдүгдж нег отряд кедж күүнә медрад орулхми, — гив.

Зәрм партизанск отрядин толгъачнрт Ворошилов тер келсн үг таасдсн учр уга. Командирмүд бүрәлдә, хазар зүүхәр седджәнә! Тингж болхи уга! — гицхәв.

Салу, дурари йовсн партизанск отрядмүдин командирмүд, чаньтъ кевәр, шишлнтъ бәәдг, сән диг-дарата цергт, орхдан дурта болсн уга.

Йовгън цергиг цуттагъинь Шевкопляевск толгъалв. 12 эскадронта, 3 батарейтә мөртә цергиг Думенко толгъалв. Семен Михайлович Буденный Думенкон дарук болдж шиидгв. Ви нег эскадрон толгъалув. Эн мөртә цергин дивизион мөртә корпусин эки болдж тоолгдв. Хөөнь, корпус Негдгч Мөртә Церг болдж нер авб.